

Daniel Cohen - A kapitalizmus új ruhái

(Daniel Cohen, le Nouvel Observateur, 2006. augusztus)

<http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=827&lap=0>

Liberális Cohen : mantra új köntösben. Persze fel sem merül az osztályozása és összehasonlításai során, hogy van egy másféle alternatíva a közösséghez: lebontani a meglévőt. Ezek még mindig - mint korábban a szocializmus parazitái K-Európában - abban bíznak, hogy a Rencer javítható. Ez még annak ellenére sem igaz , hogy rendkívüli önjavító képességgel rendelkeznek, de egyet nem tud: figyelembe venni önmaga felszámolásának alternatívátlanságát és elkerülhetetlenségét.

Veszélyes értelmiség az ilyen - Kissinger, Harari, Mérő, stb. típus - menti a fennállót látszólagos új köntösben és kreatívnak éppen nem nevezhető ismeretanyagát nem az új rendszer kitalálásra fordítja - érdekeltsége és meddősége okán : érthetően - hanem annak kondicionálásra.

Nincs helye ilyeneknek a jövőben.

(horto)

A gyár ma már nem a társadalom különböző rétegei keveredésének színtere. Nemrégén még munkásokkal, művezetőkkel, mérnökökkel és vezetőkkel egyaránt találkozhattunk az üzemben. Kapcsolatuk persze konfliktusokkal volt tele, de legalább mindenki le tudta mérni, hogy mennyire függ a többiektől. Ezzel szemben ma a mérnökök mérnökirodában dolgoznak. A karbantartást szolgáltató társaságokba szervezték ki, az ipari tevékenységet pedig alvállalkozók, robotok vagy alacsony bérű távoli országok dolgozói végzik. A gyárak kiürültek: a munkahelyek másutt vannak, megszűnt az emberek találkozó helye lenni.

A városban, nem is olyan régen, a gazdagok a második emeleten laktak, a szegények a legfelsőn. Jómódúak és a pór nép a lépcsőházban találkoztak egymással, és még ha nem is beszéltek egymással, gyermekeik néha ugyanabba az iskolába jártak. Manapság azonban ezek egyike sem fordulhat többé elő. Gazdagok és szegények ma már különböző városnegyedekben laknak. A városnegyed ma már nem a társadalom különböző rétegei keveredésének színhelye.

És ami még rosszabb, az elővárosi gyorsvasút elterjedésével az elővárosok egyre távolabb kerülnek a város elitek lakta belső kerületeitől. Nem is olyan régen a munkások a városközponttól nem oly távol fekvő külvárosokban laktak. Gyalog

jártak a munkahelyükre. „Hála” az elővárosi gyorsvasútnak, a távolság növekedett! Az elővárosok lakótelepének népe szombat esténként beutazik a városba, hogy megtöltekezzék képekkel, majd hazatér. A „problémás” lakótelepek csak egy szélesebb problémacsoport részei: ennek lényege, hogy az ott lakók kénytelenek tapasztalni: eltűnnek környezetükből azok a felső középosztálybeli emberek, akik korábban mellettük éltek. Jacques Donzelot kimutatta, hogyan alakulnak ki az Egyesült Államokban a hermetikusan zárt közösségek, ahová a gazdagok bezárkóznak, hogy létrehozzák saját gettójukat. Eric Maurin pedig arra mutatott rá, nagy pontossággal, hogy milyen előre haladott stádiumba érkezett az egyes társadalmi osztályokon belüli házasodás folyamata Franciaországban. Zárt társadalmak sora jön létre, amelyek csak a közbiztonságot, mint egyedüli igényt felmutató „problémás” lakónegyedek látványán keresztül érintkeznek egymással.

Van egy kifejezés, amely segít megérteni ezt a hajlamot a szociális belterjességre: ez a szelektív párosodás elmélete. A Nobel-díjas chicagói közgazdász professzor, Gary Becker vetette fel a házasság közgazdasági elemzésének szentelt formabontó kutatásban. Tökéletesen illusztrálja, hogy milyen erők szabadulnak fel, amikor a társadalom magára marad. Becker elmélete a következőképpen hangzik. Egy férfi és egy nő házassága által kétféle párosodás lehetséges. Az első az, amikor egy szép és gazdag ember köti a sorsát egy hasonlóan szép és gazdag emberhez. Ebben az első variánsban a legjómódúbbak egymás között házasodnak. Ám ezzel egy olyan hullámot indítanak el, melynek megvan a maga hatása a többi házasulni vágyó viselkedésére is. Mert ha a legsikeresebbek egymáshoz kötik a sorsukat, akkor a kevésbé sikereseknek – minthogy nem marad számukra gazdag és szép menyasszony nem marad más választásuk, mint hasonlóképpen cselekedni. És ez a gondolkodásmód érvényesül azután végig lefelé a társadalmi ranglétrán, mégpedig oly módon, hogy valamennyi társadalmi szint bezárul az alatta lévő szinten élők előtt.

Becker azonban azt is kimutatja, hogy létezik egy másfajta tendencia is: az ún. aszimmetrikus párosodás felé mutató hajlamé. Hiszen elképzelhetünk egy olyan variációt, amikor egy csúnya és szegény ember egy szép és gazdag hölgyet vesz nőül. De miért lehetséges ez? A mindennapi életben azt mondanánk: hát azért, mert a férfi kedves. Becker nyelvezetében mindez a következőképpen fest. A házasságban egyszerre történik a források (idő, érzelmek és vagy) egyesítése és egymás közötti megosztása. A szimmetrikus házasság esetében a megosztás egyetlen szabálya a paritás. Ha két egyenlő adottságokkal rendelkező ember köt házasságot, akkor engedményeket is egyenlő arányban tesznek a másiknak. Azonban egy csúnya ember is meggyőzhet egy szép asszonyt arról, hogy ugyanannyit vagy még többet nyújt neki. Például, hogy hűségesebb lesz, mint egy szép férfi, mert semmi más többletet nem tud nyújtani neki. Amikor egy csúnya férfiról azt mondjuk, hogy de kedves, azt

is mondjuk, közgazdasági nyelven, hogy partnerének kedvezőbb elosztási szabályokat fogad el. Új elosztási szabályok átalakíthatják a házassági logikát és aszimmetrikus párosodáshoz vezethetnek.

Eme különös elmélet mentén az ipari társadalmat úgy is felfoghatjuk, mint a jómódúak, például a mérnökök, és a kevésbé jómódúak, a munkások közötti aszimmetrikus házasságot. A mérnökök nyernek rajta, ha a munkások kedvesek. Amikor a munkások túlságosan „követelőzővé” válnak, az aszimmetrikus párkapcsolatnak vége szakad. A hatvanas években lezajlott fordulat – amikor a munkások és az ifjúság törekvései kiélezték a fordizmus ellentmondásait ezt a „válást” szimbolizálta. Ezt követően a másik variáns, a – a korábbi exogámiát felváltó szelektív párosodás korszaka következett. Ettől kezdve a jómódúak megmaradtak a saját köreikben. Az alattuk lévők, akik közvetlenül alattuk voltak, a frusztráltak, szintén bezárták ajtaikat az alulról jövők előtt. A leggazdagabbak elzárkózása a társadalomból visszahat az egész társadalomra. Az endogámia válik általános szabállyá. Az emberek egymás között élnek, homogén társadalmi osztályokban, és nem annyira azért, mert szeretik önmagukat, hanem azért, mert megvetik a másikat, megvetik a szegényeket.

Alain Touraine az „Új paradigma” című művében úgy foglalja össze a politika, a gazdaság és a társadalom közötti kapcsolatok fejlődését, hogy tökéletesen megvilágítja, milyen helyet foglal el a szociális szegregációnak ez az új korszaka az európai nemzetek hosszú történetében. Érvelése az előző évezred elején indul. A 11. 13. század között a politikai hatalom fokozatosan kiszabadul a vallási hatalom alól. Ez a korszak az, amikor Franciaország királya jogtudósokkal veszi körül magát, akik segítenek neki kijelölni, az Egyháztól távol, a saját felségterületét.

A vallási gyámság alól felszabadult politikai hatalom ezt követően szövetséget köt a gazdasági hatalommal: ez a merkantilizmus ideje. Machiavellire válaszol, aki azt hitte, hogy a fejedelemnek gazdagnak kell lennie, míg alattvalóinak szegénynek, a merkantilisták azt kívánják bizonyítani, hogy a kettő együttjár. A fejedelemnek és a kereskedőknek szerintük azonos érdekeik vannak, a kincstár csak az utóbbiak pénzével telhet meg.

Azután a gazdaság kiszabadul a politika gyámsága alól: ez a 19. századi liberalizmus ideje. Az állam, saját hatalmi céljaira akarta használni a gazdaságot, most kénytelen szembenézni azzal, hogy az kiszabadul a gyámsága alól és autonómiát követel magának. Ez a 19. századi „nagy átalakulás”, amikor a régi európai nemzetek piacgazdasággá alakulnak.

Ez a három szakaszban végbement folyamat az emberi sorsok laicizálódását, majd

privatizációját jelzi az európai társadalmakban. A 19. század végi és 20. századi ipari társadalom új szakasz beköszöntét jelzi: ez a gazdaság és a társadalom szövetségének korszaka. A gazdasági liberalizmus tömeges emberi katasztrófákhoz vezet a 19. század első felében. A munkásság mérhetetlen nyomora aláássa a – munka újratermelésére képtelen piacgazdaság alapjait. Ezzel szemben a fordizmussal, és a társadalmi problémáknak az újratermelési folyamat keretében való megoldásával létrejön az ipari társadalom.

Az ipari társadalomból a posztindusztriális társadalomba vezető átmenet láncfolyamat jellege miatt továbbra is jelen vannak a korábbi korszakok bizonyos elemei. Most egy új korszakba léptünk, ahol a társadalmi és a gazdasági elem elválík egymástól. Alain Touraine ebből a társadalmi elem halálára következtet. Én a magam részéről nem azonosulok ezzel az állásponttal, amelyet egyébként figyelemreméltónak és tanulságosnak tartok. Nos, vele szemben én – éppen ellenkezőleg úgy gondolom, hogy a szociális elem továbbra is él, jobban, mint valaha – csakhogymár saját, belső erői mozgatják, a gazdasági elem erőinek segítségével. Gyakran értelmezik úgy ezt a szakítást, mint a gazdasági liberalizmushoz való visszatérést, mint ahogy vitathatatlanul az is. A legszembetűnőbb fejlemény azonban az, amit úgy nevezhetnénk, hogy „szociális liberalizmus”: ugyanazt a szerepet tölti be ma szociális kérdésekben, mint a gazdasági liberalizmus a 19. században. A gazdagok elkülönülnek, a szelektív párosodás logikája szerint csoportosulnak, és ezzel az alattuk lévőköt arra kényszerítik, hogy hasonlóképpen cselekedjenek.

Az analógia a 19. századdal némiképp félrevezető. Akkoriban, a nagy munkásnyomor idején, a kapitalizmus vak volt a gazdagság forrásait illetően. Marxnak ebben a kérdésben igaza volt: a kapitalizmus nem értette meg a saját törvényeit. Ezek lényege az, hogy a munkásosztályt termelékennyé kell tenni. Manapság ezzel szemben már alapvetően nem gazdasági terminusokban merülnek fel a társadalmi nyomor következményei. Az értéktöbblet forrása ma már máshol, a kutató laboratóriumokban van, és nem a fizikai munkában. Akárcsak az Internet esetében, a termelés könnyen megtalálja a legkisebb ellenállás helyét, és könnyedén megkerüli azokat a szűk keresztmetszeteket, amelyeken nem tud átjutni. Nem a gazdaság szenved: hanem a társadalom, amely nem érti többé önmagát, és arra van szüksége, hogy új ruhába öltöztesse belterjességének forrásait.

Mert az önmagára maradó társadalomnak nincsenek forrásai. Kollektív identitásokkal kell táplálni. A franciaországi specifikus formákon túl a lakótelepek válsága emblematikus eleme az új társadalmi kérdésnek, ideértve ezek eredete magyarázatának módját. A kommunotarizmus fellendülőben van, de – szemben a kommunotarista magyarázatokkal – az válasz a szociális szegregációra, és nem oka

neki. Lehet, hogy egyfajta körforgásról van szó: a „vallási” elem új szövetséget köt a szociálissal. A magára hagyott lakótelepeken és külvárosokban a vallás a szociális magányra kínál megoldást. Az elegáns negyedekben a luxus tölti be ugyanezt a szerepet. Mindenki keresi a maga módján a kiutat abból az úrból, ami a virtuális és a valóságos világ elválása nyomán jön létre.

A tét ismét, mint az előző évezred elején, a „laikus” intézmények újrafelfedezése. Újragondolni a szindikalizmust, az egyetemet, a világi kormányzást egyfelől, a városokét és a helyi közösségeket másfelől – ugyanolyan fontos, mint hogy az állam továbbra is ellássa a hagyományos alapfunkcióit (rendőrség, igazságszolgáltatás, hadsereg). Eme intézmények mindegyike számára ugyanaz a feladat: olyan szociális infrastruktúrát kiépíteni, amely segíti a személyeket és az országokat, hogy elvárásaikhoz méltó életet élhessenek, és amely megszabadítja őket a túl szegény való világ és a túl gazdag virtuális világ közötti választás kényszerétől.

